

E-LOGOS/2001

ISSN 1121-0442

EXCELENTNÍ STUDENTSKÉ PRÁCE

Feminismus a společenské vědy

Tomáš Novák

Obsah

- I. Úvod – feminismus, cíl a hlavní proudy [*](#)
- II. Základní pojmy feministické teorie [*](#)
- III. Gender jako rozdílnost a mocenský vztah [*](#)
- IV. Gender a stát [*](#)
- V. Instituce občanství [*](#)
- VI. Závěr - zrod dějinnosti ve vztahu mužů a žen [*](#)

I. Úvod – feminismus, cíl a hlavní proudy

Feminismus je společenským hnutím a ideologií spojenou s bojem žen západního světa za rovnoprávnost. Své kořeny má feminismus v anglosaských zemích, kde vrcholil ve dvou vlnách. První vlna feminismu souvisela s bojem za volební právo, druhá vlna se dostavila s ženským hnutím 60. let. V anglosaských zemích sahá tradice kritiky postavení žen ve společnosti až do 17. století. V dějinách zemí

třetího světa se také vyskytují ženská hnutí, ale nejsou spojována s feminismem, který je novodobým západním konceptem.

Cílem feminismu jako společenského hnutí je odstranění společenských vztahů, charakterizovaných převládající úlohou muže v hospodářství, společnosti a rodině. Feministická teorie přijímá pro toto nevýhodné postavení žen název patriarchát. Feminismus kritizuje a problematizuje současnou zaběhlou praxi, která je vnímána jako přirozená a normální.

Odlišné postavení mužů a žen ve společnosti vytváří předpoklady pro existenci feministicky pojatých společenských věd. Feministická kritika tradičních společenských věd vychází ze stanoviska, že stávající teorie jsou pouze či z velké většiny dílem mužů, a tudíž jsou jednostranné a zaujaté. Jedná se o teorie vysvětlující pouze ty stránky sociální reality, které jsou problematické z hlediska mužů. Takto vyvinuté modely považují feministky za nereprezentativní; popírají jejich nárok na univerzální platnost, protože neobsahují názory a postřehy žen, reflektující odlišnou sociální zkušenost. Účelem feministické teorie je popsat příčiny diskriminace žen v některých společenských oblastech, a tím přispět k odstranění této diskriminace.

Feministická teorie bývá klasifikována různě. Tyto klasifikace jsou založeny jednak na tématickém rozdělení této teorie – ve smyslu identifikace problémů ve vztazích mužů a žen, a navrhovaných způsobů řešení – jednak podle použité metodologie. Jako hlavní ideologické proudy feminismu v politické teorii bývají uváděny liberální, radikální a socialistický (či marxistický) feminismus. V případě feministické teorie mezinárodních vztahů je uváděno dělení na feministický empirismus, feministické stanovisko a feministický postmodernismus. Toto dělení je založeno na použité metodologii. S. Whitworthová naproti tomu dělí feministické teorie mezinárodních vztahů na liberální, radikální a postmoderní, čímž kombinuje výše uvedená rozdělení tématická a metodologická. R. B. J. Walker uvádí jako příklady klasifikace feministické teorie dělení na sociální, liberální a radikální; alternativně empirismus, stanovisko a poststrukturalismus (postmodernismus). Další možnou klasifikací je dělení teorií na esencialistické a konstruktivistické (či historické).

Pokusíme se nyní tuto nejednotnost vyřešit. Empirismus, který požaduje začlenění žen jako proměnné do studia mezinárodních vztahů, bez závažnějších transformačních požadavků na disciplínu, je metodologie spojená s liberálně feministickým přístupem, jakožto přístupem usilujícím o zviditelnění ženských témat. Tento přístup využívá tradičních vědeckých metod analýzy. Feministické stanovisko je zaměřeno na nové definování pojmů používaných ve společenských vědách; tradiční definice odmítá jako vytvořené pouze na základě mužské zkušenosti. Zahrnutí ženského stanoviska do těchto definic posiluje podle feministek objektivitu společenské vědy. Tato metodologie je spjata převážně s marxistickým a s radikálním feminismem.

Vzhledem k tomu, že všechny klasifikace jsou zjednodušující, a slouží nám zejména k orientaci v problematice, můžeme se pokusit zkombinovat výše uvedené klasifikace. Nezapomínejme přitom, že z jakékoliv klasifikace feministické teorie vyplývá především neexistence jednotné feministické perspektivy. Na základě uvedených poznatků o tématickém a metodologickém členění můžeme navrhnout následující členění:

Liberální feminismus (feministický empirismus)

Radikální feminismus (feministické stanovisko)

Marxistický feminismus (feministické stanovisko)

Feministický postmodernismus

Feminismus třetího světa (jako další proud objevující se ve feministické literatuře)

Liberální feminismus nárokuje pro ženy stejná práva, jako mají muži, ale zaměřuje se pouze na odstraňování současného nepříznivého stavu, aniž by reflektoval jeho příčiny. Jako feminismus je kritický k víře ve spravedlnost svobodného trhu a technologického pokroku, a upozorňuje na odlišný dopad těchto fenoménů na muže a ženy. K odstranění těchto nerovnoměrných dopadů předepisuje plné a rovnocenné zapojení žen do procesu rozvoje. Liberální feminismus prosazuje úplnou rovnost na základě tradičních hodnot. Z pozic ostatních směrů je kritizován, protože požaduje rovnocennou “integraci” žen do společnosti, namísto “uznání” jejich současné role. Tím nutí ženy, aby se jednostranně přizpůsobily současnému světu.

Radikální feminismus vidí v sexistické nadvládě mužů nad ženami základní mocenský vztah v lidské společnosti. Z pohledu radikálních feministek je cílem feminismu odstranění této hierarchie, případně převrácení všech struktur mužských sociálních a osobních privilegií, a moci. Základem této teorie je pokus definovat ženy tak, aby nebylo nutné tuto definici vztahovat k definici muže. Tato snaha je reakcí na tradiční, pro ženy degradující definice ženství jako “méně hodnotného ve vztahu k mužnosti (méně silné, méně inteligentní), protikladné k mužnosti (slabé, hloupé) nebo jako jinou část druhu (kde síla a inteligence již nehraje roli), ... [ale] ve všech případech s muži, jako dominantní referencí. Zatímco liberální feminismus směřuje k přizpůsobení žen společenské situaci, radikální feminismus požaduje změnu společenských vztahů, tak, aby více vyhovovaly ženám; typicky ženské vlastnosti totiž považuje za nadřazené nad vlastnostmi mužskými. Radikální feminismus je kritizován pro svou jednostrannost, která je stejná jako jednostranné upřednostňování tradičně mužských vlastností. Nevede ke zrovnoprávnění postavení mužů a žen ve společnosti. Radikální feministky často přistupují na ideje společenské změny formou separace mužů a žen.

Marxistický feminismus zkoumá zejména postavení žen na pracovním trhu, všímá si neplacené domácí práce žen a jejich závislého ekonomického postavení. Marxistický feminismus vidí podřízené postavení žen ve společnosti jako podstatnou vlastnost globálního kapitalismu. Marxistické feministky argumentují, že schopnost kontrolovat ženskou práci a reprodukci je zásadní podmínkou procesu akumulace kapitálu. "Zaostalost domácnosti je udržována, aby se kapitalismus mohl pohnout kupředu." Tento stav je umožněn přímým najímáním práce z domácnosti, vybíráním nadhodnot produkovaných domácností, udržování domácnosti jako místa reprodukce, i zdroje nové levné pracovní síly, a žen jako rezervní pracovní síly pro případy krize. Marxistický feminismus vidí řešení situace v socialistické antipatriarchální revoluci ve světovém měřítku. Útlak žen je základní vlastností kapitalismu; skutečný socialismus nemůže být dosažen bez odstranění patriarchátu. Liberální feminismus kritizuje marxistické feministky s poukazem na to, že socialistické revoluce ukázaly, že útlak žen není výhradně vlastností kapitalismu. Socialistické experimenty dvacátého století ukázaly, že ani odstranění kapitalismu nevede ke zrovnoprávnění žen.

Feministický postmodernismus kombinuje feminismus a nástroje postmodernismu v kritiku předpokladů moderní vědy. Modernismus, založený na osvícenství, předpokládá, že existují universální pravdy, které mohou být odhaleny s pomocí objektivní vědy. Postmodernismus zpochybňuje existenci univerzálních pravd a tvrdí, že pravda je vždy relativní, a věda vždy subjektivní. Postmodernismus odrazuje od pokusů vytvářet teorie, které budou platit vždy, všude a pro všechny. Ve vztahu k přítomnosti mocenských struktur ve společnosti souhlasí s liberály (moc je přítomná ve státě), s marxisty (moc je přítomná v národně i mezinárodně dominantních společenských třídách), ale upozorňuje také na její přítomnost v jazyce, symbolech a vědění. Postmodernismus nabízí možnost dekonstruovat základy stávajícího vědění i struktur moci. Na druhou stranu je z hlediska postmodernismu problematické vytvářet jakákoliv zobecnění - a tím i jakoukoliv teorii - jako posun od prostého popisu k hledání souvislostí a vysvětlení.

Feminismus třetího světa vychází z kombinace marxistického feminismu a postmodernismu. Z marxistické analýzy si bere analýzu vlivu kapitalismu na ženy. Feministický postmodernismus mu slouží k odmítnutí univerzálních nároků západního marxismu a feminismu, jako cizích modelů založených na cizí filosofii, která pomáhala při vykořisťování třetího světa. Feminismus třetího světa zkoumá zkušenosti žen, které musí čelit ekonomickým a společenským selháním, způsobeným aplikací západních modelů rozvoje. Feminismus třetího světa upozorňuje na nerovný vztah mezi vyspělým "severem" a rozvojovým "jihem"; varuje před přijímáním západních modelů, které slouží především potřebám a blahobytu západu. K překonání této nevýhodné situace doporučuje vyvinout nové přístupy k řešení společenských problémů, založené na zkušenostech žen třetího světa.

II. Základní pojmy feministické teorie

Odlišné postavení mužů a žen ve společnosti je fakt. Můžeme ho zjistit prostě tak, že budeme statisticky sledovat dva soubory lidských bytostí, které rozdělíme podle jejich pohlaví – tedy na muže a ženy. Jelikož se nám jedná o rozdílnou sociální zkušenost mužů a žen, začneme vymezením těchto základních pojmů.

Muž a žena jsou pojmy vymezené určitými soubory vlastností – zpravidla nazývanými maskulinita a femininita (či mužskost a ženskost). Mužskost a ženskost je dána jednak pohlavím, které odkazuje k fyzickým rozdílům lidského těla, a dále charakteristikami, které překračují hranice anatomie a fyziologie. Tato rozšířená definice femininity a maskulinity je v angloamerické literatuře označována pojmem gender. Gender je chápán jako společenská dimenze pohlaví. Gender se týká psychologických, sociálních a kulturních rozdílů mezi osobami mužského a ženského pohlaví. Tento rozdíl mezi pohlavím a genderem je zásadní, neboť mnoho rozdílů mezi osobami mužského a ženského pohlaví není biologického původu. Rozlišením pojmů *gender* a *pohlaví* dosáhla sociologie nového pohledu na zkušenosti mužů a žen.

Definovat vazbu biologické odlišnosti mužů a žen a genderu je jedním z klíčových výzev, stojících před feminismem a feministickou teorií. Čistě biologická determinace genderu je přístupem překonaným; vyskytuje se převážně v radikálních feministických teoriích. Její přijetí vlastně znemožňovalo jakoukoliv emancipaci žen. Podřízené postavení žen bylo z tohoto pohledu přirozené – dané přírodou, biologií. Naprosté popření vlivu biologických rozdílů naopak problematizuje existenci jakékoliv “feministické” vědy, jako vědy spojené se ženami a ženským, což je proměnlivá kategorie, závislá na společenském konsensu. Skutečnost bude nejspíše kompromisem mezi těmito dvěma přístupy.

Míra společenské determinace maskulinity a femininity může posloužit jako kritérium pro třídění feministických teorií na esencialistické a sociálně konstruované. Esencialistické modely umísťují gender do jednotlivce. Gender je termínem vytvořeným v souvislosti se sociálním konstruktivismem, ale v tomto případě rozšiřujeme jeho použití i mimo tuto oblast. Z pohledu esencialismu je gender souborem “fundamentálních” vlastností, “které jsou trvalé a v zásadě odlučitelné od sociopolitického kontextu života.” Feministická věda tak především reagovala na předchozí androcentrické uvažování s cílem zhodnotit a ocenit vlastnosti tradičně spojované se ženami. Esencialismus vychází buď z biologického determinismu, nebo z psychoanalytického determinismu.

V případě konstruktivismu argument zní, že gender není vůbec rysem jednotlivce, ale konstruktem, který vymezuje určité transakce jako přiměřené pouze pro jedno pohlaví. Při takto definovaném genderu můžeme všechny vlastnosti určité osoby považovat za genderově určené, a pod jeho vlivem konstruované. Konstruktivismus tedy zkoumá společenskou definici genderu. Robert Keohane definuje gender jako “institucionalizaci pohlavních rozdílů.”

Uvedme příklad: pokud bychom přátelskost vztáhli k osobě, esencialisté by tvrdili, že ženy jsou přátelštější než muži. Ať už je ale tato vlastnost výsledkem biologických imperativů, socializace nebo kombinací obojího, je takto ženským rysem. Z pozice konstruktivismu je proces utváření vztahu přátelskosti výsledkem sociálního konsensu o vhodnosti určitého chování. “Odlišné vystavování mužů a žen kontextům, které vyvolávají přátelské chování, vede k vytvoření vztahu mezi pohlavím a přátelskostí.” Přátelské chování je potom “přirozeně” připisováno ženám.

Přijetí tezí esencialismu nebo konstruktivismu má zajímavé dopady na případné spekulace o světě, ze kterého by byli odstraněni muži se svými špatnými vlastnostmi (agresivita, touha po moci atd.). Příznivci esencialismu mohou přijmout stanovisko, že ženy - jakožto nositelky opačných vlastností - by vytvořily lepší a spravedlivější společnost. Z čistě konstruktivistického pohledu žádné jednoznačné řešení neexistuje – ženy mohou ve vzájemném společenském styku rozvinout přesně ty vlastnosti, které jsou nyní spojeny s maskulinitou.

III. Gender jako rozdílnost a mocenský vztah

Nezávisle na tom, zda je maskulinita a femininita určena biologicky nebo společensky, můžeme zkoumat, jak společnost vnímá tyto pojmy. Feministická teorie uvádí, že tak jako žena a muž jsou dvě navzájem se vylučující kategorie, i pojmy maskulinita a femininita jsou nahlíženy jako kategorie vzájemně se vylučující a protikladné. V důsledku vzájemnosti tohoto vymezení dochází k tomu, že pokud je některá konkrétní vlastnost přisouzena mužům (například racionalita), pak ženy budou charakterizovány jako bytosti iracionální nebo emocionální. Feministická věda kritizuje dichotomii ve vnímání světa, zároveň ale - jak poukazuje Robert Keohane - pracuje s řadou jiných dichotomií, například při dělení teorií mezinárodních vztahů na pozitivní a normativní. Je tedy zřejmé, že jednoznačné odmítání dichotomií není vždy ospravedlnitelné. Pokud jsme si vědomi zjednodušení, které s sebou takováto klasifikace nese, mohou nám dichotomie usnadnit orientaci ve zkoumané problematice.

Jelikož ženy i muži jako společenské skupiny jsou vnitřně velmi nehomogenní, musíme se zabývat otázkou, zda skutečně existují významné genderové rozdíly. Beckman a D'Amicová uvádějí průzkum, který proběhl v USA v roce 1989. Podle tohoto průzkumu 58 procent respondentů odpovědělo, že existují zásadní rozdíly mezi muži a ženami v “osobnosti, zájmech a schopnostech.” 45 procent respondentů odpovědělo, že hlavní příčinou rozdílů je biologie, 40 procent se domnívalo, že jsou způsobeny výchovou. Je zřejmé, že označování společenského vnímání osobností mužů a žen jako jednoznačně dichotomického je poněkud zjednodušující. Z uvedeného výzkumu také vyplynulo, že celých 40 procent dotázaných si nemyslí, že mezi muži a ženami jsou zásadní rozdíly. Na základě zkoumání stereotypních představ feministky sestavují přibližně tento obraz maskulinity a femininity v západní kultuře:

Tabulka 1. Osobní vlastnosti

Muž (maskulinita)	Žena (femininita)
<i>racionální</i>	<i>emocionální</i>
<i>rozhodný</i>	<i>vrtkává</i>
<i>soutěživý</i>	<i>spolupracující</i>
<i>asertivní/průbojný</i>	<i>přizpůsobivá</i>
<i>orientovaný na nadvládu</i>	<i>orientovaná na vztahy</i>
<i>vypočítavý</i>	<i>instinktivní</i>
<i>zdrženlivý</i>	<i>expresivní</i>
<i>fyzický</i>	<i>verbální</i>
<i>lhostejný</i>	<i>pečovatelská</i>
<i>agresivní</i>	<i>pasivní</i>

Zdroj: Beckman. s 4

Kromě osobních vlastností rozšiřují feministky tuto dichotomii také na obecnější pojmy, které dávají maskulinitě a femininitě společenskou dimenzi. Zároveň se tak ukazuje rozdělení společenských sfér podle genderových vymezení.

Tabulka 2. Dichotomie pojmů

Maskulinita	Femininita
<i>mysl</i>	<i>tělo</i>
<i>objektivita</i>	<i>subjektivita</i>
<i>fakta</i>	<i>hodnoty</i>
<i>vědění</i>	<i>bytí</i>
<i>universalita</i>	<i>partikularita</i>
<i>veřejné</i>	<i>soukromé</i>

Upraveno z: Tickner, International Studies Quarterly 41/1998, s. 621

Samotná existence maskulinity a femininity (tedy genderu), ještě není problematická a nepředstavuje nutné ohrožení společenského postavení jedné nebo druhé skupiny (i když k tomu vytváří předpoklady). Potíže pro ženy nastávají díky asymetrii tohoto dichotomického vnímání maskulinity a femininity. Každá vlastnost, či pojem spojený s maskulinitou či femininitou, má totiž i své hodnotové zařazení; přitom ty kategorie, které jsou přiřazovány spíše mužům, jsou hodnoceny výše než jejich protiklady, přiřazované ženám. Proto dichotomie ve vnímání světa ve své stávající podobě ženy znevýhodňuje. Nadřazenost maskulinity nad femininitou je ve feministické literatuře označována jako genderová hierarchie. Ve feministickém pojetí má tedy pojem gender dva významy. Gender existuje jako odlišnost maskulinity a femininity, ale také jako vztah moci mezi maskulinitou a femininitou.

Nadřazenost maskulinních vlastností může být ilustrována příkladem. Jestliže se některé ženě podaří uspět v nějaké typicky mužské sféře, je to přijímáno pozitivně. Jakoby tím sama sebe povznesla – příkladem mohou být horolezkyně, kosmonautky, političky. Pokud se naopak muž zviditelní v péči o děti, či v jiné typicky ženské oblasti, jeho společenská prestiž v očích ostatních mužů i žen poklesne. Existence genderového rozdělení lidí na dvě odlišné skupiny podle feministek potlačuje obecnou lidskou podstatu – vždyť každý může být zároveň racionální i emocionální, kompetitivní a kooperativní.

Vědecké důkazy o existenci významných genderových rozdílů jsou nejednoznačné. To zpochybňuje tvrzení o systémové povaze genderu. Někteří muži nejsou agresivní, některé ženy naopak ano. Většina populace spadá někde mezi dva pomyslné póly výše zmíněných dichotomií. Pokud by vlastnosti určující společenský rod byly determinovány biologicky, byl by jasný rozdíl mezi muži a ženami, s malými odchylkami u osob stejného pohlaví.

Stejná kultura může ale také produkovat muže nebo ženy s velmi rozdílnými vlastnostmi. Vliv na tvorbu osobnosti může mít společenské postavení osob, vzdělání i prostředí, ve kterém se pohybuje. Proto mohou ve stejné společnosti existovat muži agresivní i neagresivní. Zobecnovat určitou podobu společenského rodu na celou společnost může být zavádějícím zjednodušením.

Jedním z nejvýznamnějších protikladů, podrobovaných ve feministické teorii zkoumání, je rozdělení života na sféru veřejnou a soukromou. Zatímco sféra veřejná, tradičně vyhrazená mužům, je relativně otevřená změnám, sféra soukromá je královstvím přirozeného, které je zřídka zpochybňováno. "Feministické analytičky ... by chtěly předefinovat hranice veřejného a soukromého, osobního a politického, a to tak, aby se určité otázky otevřely zkoumání." Feministická teorie se proto věnuje zkoumání historického původu výše uvedených dichotomií, zejména dichotomie veřejné-soukromé, a hledání způsobů, jak tuto dichotomii odstranit, případně změnit. Zatímco umírněné feministky se snaží o přehodnocení obsahu pojmů soukromé a veřejné, v radikálním pojetí je zcela smazán rozdíl mezi veřejným a soukromým - v duchu hesla "soukromé je veřejné."

IV. Gender a stát

Feministické společenské teorie se vrací až do období formování prvních států a zkoumají, jak stát centralizuje moc, vytváří individuální a kolektivní identitu, institucionalizuje a legitimuje strukturální násilí. V souvislosti s aktivním působením genderu při utváření společenských vztahů je podle radikálních feministek nerovný vztah mužů a žen základním principem fungování společnosti. Genderová hierarchie (nadřazenost mužů nad ženami) a vztah moci praktikované ve vztahu muž-žena má své analogie ve fungování státu, vztahu člověka a přírody (drancování přírody), a ekonomickém vykořisťování chudších zemí. Proto je sledování vývoje instituce státu pro feministky důležité. Stát bývá ve feministickém diskursu přímo i nepřímo označován za nepřitele osvobození žen a feministky by rády viděly jeho překonání, či přinejmenším transformaci.

Patriarchát byl nastolen a upevňován postupným vylučováním žen z důležitých oblastí společenského života. Prvním krokem byl přechod od společnosti rodového charakteru k centralizovanému společenství. Podle feministické teorie byla centralizace moci umožněna rozdělením rodových společenství do snáze ovladatelných rodinných domácností. Při této společenské změně došlo k oddělení veřejné a soukromé sféry. Zatímco muži se začali angažovat ve věcech veřejných, ženy byly odkázány do domácnosti.

Vykořisťování žen jako společenské třídy je zaštiťované mocí státu, který také zajišťuje reprodukci genderové hierarchie. Současní teoretici tvrdí, že státy nejsou evoluční nutností ani hotovými fakty, ale stále se vyvíjejícími projekty, kterým musíme porozumět v historickém kontextu a ve vztahu k tomu, proti čemu jsou formovány. Historický úspěch formování státu bývá vysvětlován zpětným působením centralizující se moci na společnost. Nová autorita se stává sama motorem změny, a snaží se přizpůsobit společnost svým potřebám. To je plně v souladu s teorií sociálního konstruktivismu. Klasickým příkladem interakce procesu formování státu a institucionalizace maskulinního systému jsou starověké antické státy. Formování státu je doprovázeno vznikem maskulinistické filosofie, která racionalizuje dané společenské uspořádání.

V sedmnáctém století došlo k dalšímu posunu v postavení žen. Ženy byly připraveny o ekonomické zázemí, které do té doby omezovalo jejich závislost na mužích. Tato změna souvisela s nástupem průmyslové revoluce, která oddělila ekonomickou sféru od domácnosti. Zatímco činnost v ekonomické sféře byla finančně ohodnocena, práce v domácnosti zůstala bezplatná.

Některé feministické teoretičky nabízejí vysvětlení, že tak, jako jsou vztahy ve společnosti řízeny pomyslnou sociální smlouvou, vztahy mezi muži a ženami jsou řízeny sexuální smlouvou (sexuální ve smyslu smlouvy mezi pohlavími). Ženy

nebyly zahrnuty v původní společenské smlouvě, ale byly v ní zahrnuty pod mužskou hlavou domácnosti.

V. Instituce občanství

Feministické teorie dokumentují problematický vztah žen a státu. Stát je podle feministek vybudován na maskulinních principech racionality, hierarchie a autonomie, které jsou ženám cizí; proto se nikdy nemohou se státem ztotožnit. Mužská perspektiva podle feministického stanoviska nahlíží svět prostřednictvím hierarchického sociálního systému, ve kterém se lidé snaží získat, a udržet si převahu nad svými bližními. Život je soupeření, boj o nezávislost a proti selhání. Pro ženy je naopak život komunita a snaha o zachování intimity a zabránění izolaci. S tím souvisí také problematičnost instituce občanství. Občanství bylo ve starověku privilegiem těch, kteří bránili stát se zbraní v ruce, a ženám bylo proto upíráno. Na tuto starověkou tradici alespoň v teoretické rovině navazuje i dnešní společnost.

Instituci občanství můžeme analyzovat i z pohledu Hegelovy dialektiky pána a raba. Tato dialektika vychází z teze, že člověk se liší od zvířete schopností překonat strach ze smrti. Člověk je schopen rozeznat i vyšší hodnoty než je život a pro ně je schopen potlačit pud sebezáchovy. Z hlediska feminismu takováto hierarchizace hodnot nemusí nutně platit – ženy jako matky mají k životu bezprostřednější vztah než muži.

V Hegelově teorii pán překonal strach ze smrti v boji na život a na smrt s příslušníky stejného druhu. Pán potvrdil svou svobodu a autonomii, a tím se polidštil. Na podobném principu je založeno i starořecké pojetí občana jako válečníka, který nasazuje život pro vyšší hodnotu – společnost, obec. Rab na druhou stranu hrozbu smrti nevydržel. Je to otrok, jehož bytí je bytím pro jiné, protože musí sloužit pánovi, který si ho podrobil. Tyto dvě modelové osoby – pána a raba – můžeme chápat jako ztělesnění maskulinity a femininity. Tato dialektika zjevně pracuje s tím, co je feminismem identifikováno jako genderová hierarchie. Důležité ale je, že tato hierarchie je udržována zcela reálnou hrozbou smrti. Na této hierarchii byla až do novověku postavena společnost, přičemž v roli pánů a rabů vystupovali jak muži, tak ženy.

Tato dialektika nabízí zajímavý pohled na dějiny třídního boje, ale částečně osvětluje i problematiku vztahu mužů a žen. Muži definovali lidství jako schopnost zemřít pro vyšší hodnoty; na základě toho bylo zpočátku pouze plnohodnotným lidem umožněno stát se občany. Pro feministky však tato definice lidství není přijatelná, jak vyplývá například z postoje J. A. Ticknerové: “V protikladu k občanství, které spočívá na tvrzení, že je důstojnější zemřít pro svou vlast, než pro ni žít, by měl vzniknout konstruktivnější přístup k občanství založený na odvaze udržovat život.”

Feminismus má pravdu v tom, že západní teoretická tradice si není vědoma genderových rozdílů, se kterými pracuje, ale dosud nenabízí propracovaný alternativní pohled. Ve vztahu k občanství ve starověkém Řecku můžeme formulovat hypotézu, že muži jsou biologicky vhodnější pro boj než pro péči o děti (například proto, že nemohou rodit děti či kojit), a proto bylo válčení jejich výsadou. Nutnost válčit byla dána společností zvnějšku. Společnost, která se neubránila, nemohla existovat. Staří Řekové přirozeně nemohli znát Hegelovu dialektiku, proto jejich definice občanství musela vycházet z jiného základu. Tímto základem bylo rozdělení společnosti na sféru veřejnou a soukromou.

Platón i Aristoteles se zabývali odlišnostmi veřejné a soukromé sféry ve společnosti. Soukromou sféru označovali za oblast každodenní nutnosti, která je podřízena sféře veřejné. Veřejná sféra vytváří vyšší hodnoty a je přístupná pouze privilegovaným mužům - válečníkům. Podle feministek byl při tomto rozdělení sfér popřen význam a hodnota reprodukce, která má přitom důležitou politickou povahu. Rozdělení rolí mužů a žen výrazně vystupuje na příkladu starověké Sparty. Muž mohl nejvíce prospět společnosti tím, že položí život při boji za obec, zatímco mezi ženami byly nejvíce ctěny ty, které zemřely při porodu.

Z hlediska feminismu je západní definice občanství spojena se dvěma problémy. Jednak privileguje maskulinitu, a za druhé zavazuje lidské bytosti především k loajalitě k politické komunitě. Feminismus naopak vidí kromě závazků jednotlivců ke státu, také závazky k celému lidstvu, tj. i k občanům jiných států.

VI. Závěr - zrod dějinnosti ve vztahu mužů a žen

Společnost je založena na odlišnosti ve společenské definici maskulinity a femininity, nazývané ve feministické teorii gender. Gender může být vysvětlován jako podmíněný čistě biologicky, případně psychoanalyticky, jako např. v koncepci N. Chodorowové. Ta zkoumá odlišné přijímání společenských příkazů a zákazů do podvědomí různých jednotlivců. Gender můžeme vysvětlovat také jako sociálně konstruovanou maskulinitu a femininitu, které jsou v průběhu socializace přeneseny na konkrétní muže a ženy. Jisté je, že gender neprodukuje unifikované představitele obou pohlaví. Důvodem k tomu může být odlišný průběh socializace u různých jedinců v závislosti na společenských podmínkách. Gender jako analytický nástroj nám může pomoci odhalit skryté příčiny některých společenských jevů. Určitá konstrukce genderu je ale zároveň zobecněním, které nemusí platit stejně pro celou společnost, a už vůbec ne v různých kulturách. Feministická teorie upozorňuje na dvojí povahu genderu. Gender je nejenom rozdílností mezi muži a ženami, ale také vztahem moci, což je pro feminismus důležitější.

Gender můžeme chápat i jako kolektivní představu společnosti, například o tom, co je mužné, kteroužto různí muži naplňují s různým úspěchem. Toto chápání genderu má blízko k Jungovým archetypům. Takováto kolektivní představa genderu má povahu mýtu, který se přenáší z generace na generaci, aniž by byl (až do příchodu feministické teorie) kriticky reflektován. V tomto smyslu byla společnost v přístupu ke vztahům mezi muži a ženami až do nedávné minulosti ahistorická. Pravidla vzájemného styku mužů a žen nebyla otevřená společenské debatě, ale byla odsunuta do

sféry soukromé, která je vnímána jako přirozená. Identifikace genderu - jako společensky podmíněné skutečnosti - umožňuje feministkám politizovat téma nerovného vztahu mužů a žen. Zkoumání genderu a veřejnou diskusi o něm můžeme považovat za přechod k dějinnosti. Takto transformovaný pohled umožňuje měnit společenské vztahy tak, aby lépe vyhovovaly potřebám žen, potřebám které byly dosud spíše přehlíženy.

Feministická teorie, podle tvrzení feministek samých, vychází z odlišné ontologie a noetiky než tradiční západní teorie, a tudíž její základy nejsou tak propracované a nemají takovou tradici jako v případě teorií hlavního proudu. Je proto obtížné snažit se předefinovat současný politický systém na základě pouhé kritiky jednostrannosti tradičních teorií. Jako serióznější přístup se jeví formulování propracovaného filozofického základu ženské vědy, které bude předcházet spekulativním úvahám o možnostech změnit povahu státní i mezinárodní politiky. Komplexní chápání světové politiky, které přináší feministická teorie, umožňuje vidět řadu nových souvislostí ve vztazích mezi lidmi, které překračují hranice států. Na druhou stranu tato komplexita nenabízí žádné jednoduché odpovědi či praktická doporučení, jako současné teorie hlavního proudu.

Literatura

Beckman, P. R., D'Amico, F., ed. *Women, Gender, and World Politics*, Bergin & Garvey, USA 1994, Introduction, s.1-11

Beckman, P.R., *Realism, Women, and World Politics* In: Beckman, P. R., D'Amico, F., ed. *Women, Gender, and World Politics*, Bergin & Garvey, USA 1994, s. 15-25

D'Amico, F., *Pluralist and Critical Perspectives*, In: Beckman, P. R., D'Amico, F., ed. *Women, Gender, and World Politics*, Bergin & Garvey, USA 1994, s. 55-71

Elshtainová, J. B., *Veřejný muž, soukromá žena*, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha, 1999

Encyklopedický institut ČSAV, *Encyklopedický slovník*, Academia, Praha 1981, Díl II.

Feste, K. A., *Behavioral Theories: The Science of International Politics* In: Beckman, P. R., D'Amico, F., ed. *Women, Gender, and World Politics*, Bergin & Garvey, USA 1994, s. 41-51

Gjuričová, Š., *Konstrukce gender: maskulinita a femininita z odlišných perspektiv* In: *Společnost mužů a žen z aspektu gender*, Open Society Fund Praha, 1999

Chowdhry, G., *Women and the International Political Economy* In: Beckman, P. R., D'Amico, F., ed. *Women, Gender, and World Politics*, Bergin & Garvey, USA 1994, s. 155-171

Keohane, R. O., "Beyond Dichotomy: Conversations Between International Relations and Feminist Theory," *International Studies Quarterly*, 42/1997, s. 193-198

Kodíčková, T., "Gender a mezinárodní vztahy," *Mezinárodní vztahy* 3/98, Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 1998, s. 74-83

Peterson, V. S., *Gendered States – Feminist (Re)Visions of International Relations Theory*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, USA, 1990

Pettman, R., "*If Men Are the Problem...*" In Beckman, P. R., D'Amico, F., ed. *Women, Gender, and World Politics*, Bergin & Garvey, USA 1994, s. 187-197

Sedghi, H., *Third World Feminist Perspectives on World Politics* In Beckman, P. R., D'Amico, F., ed. *Women, Gender, and World Politics*, Bergin & Garvey, USA 1994, s. 89-105

Tickner, J. A., "You Just Don't Understand: Troubled Engagements Between Feminists and IR Theorists," *International Studies Quarterly*, 41/1997, s. 611-632

Tickner, J. A., *A Feminist Critique of Political Realism* In: Beckman, P. R., D'Amico, F., ed. *Women, Gender, and World Politics*, Bergin & Garvey, USA 1994, s. 29-37

Walker, R. B. J., *Gender and Critique in the Theory of International Relations* In: Peterson V. S., ed. *Gendered States – Feminist (Re)Visions of International Relations Theory*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, USA, 1990, s. 179-201

Whitworth, S., *Feminist Theories: From Women to Gender and World Politics* In Beckman, P. R., D'Amico, F., ed. *Women, Gender, and World Politics*, Bergin & Garvey, USA 1994, s. 75-85